

КОТИЛЬЙОН – ВІДЗНАКА-ОБЕРІГ УКРАЇНСЬКИХ ВОЯКІВ (1916 – 1950-ті рр.)

Досліджуючи українську фалеристичну спадщину національно-визвольної боротьби ХХ ст., треба особливу увагу звертати на світлини вояків українських військових формувань і розмішені на їхніх одностроях нетрадиційні для військової атрибутики відзнаки у вигляді виробів з бісеру.

У спогадах і щоденниках учасників визвольних змагань натрапляємо на згадки про виготовлені з бісеру кокарду з тризубом, орден „За хоробрість” Українських січових стрільців і плакету із зображенням пропам’ятної відзнаки УГА „Галицький Хрест”. У приватних і музейних збірках виявлено світлини із зображеннями відзнак-сувенірів, що їх українські вояки носили на одностроях, починаючи з січових стрільців (фото 1916 р.) і закінчуючи воїнами УПА (фото 1949 р.). Знайдено також родинну фотографію із зображенням аналогічної відзнаки (сер. 30-х рр.). На щастя, вдалося віднайти й самі ці речі.

Однотипність виявлених відзнак-сувенірів – щодо розмірів, композиційних вирішень, способу

виготовлення й кріплення на одностроях – навела на думку про специфічне призначення їх упродовж тривалого часу. Сучасні дослідження народно-ужиткового промислу дають відповідь про назву, призначення й історію виникнення цих відзнак-сувенірів¹. Народна назва їх – *вісьорок*, наукова – *котильйон*.

Отже, котильйон – це нагрудна прикраса у формі п’ятикутника з двома прямими нижніми кутами (можливі й непрямолінійні обриси) та дашкуватим завершенням. Бісерний котильйон виготовляли переважно в техніці тканини, що давало змогу будувати композицію з геометричних, рослинних, антропоморфних мотивів, уписувати ініціали тощо².

На початку ХХ ст. в багатьох селах Галичини, насамперед серед польської, а згодом і української молоді, дістала поширення так звана „котильйонова забава” (від назви французького танцю *cotillion*). Очікуючи Великодніх свят, дівчата самі виготовляли прикраси у вигляді квітки, букета або серця з картону, матерії, ниток, стрічок, бісеру³.

Таке освідчення-котильйон дівчина чіпляла уподобаному парубкові на одяг з лівого боку грудей як запрошення на „котильйоновий вальс”. Після танцю вдячний за такий дарунок хлопець мав обов’язок пригостити дівчину солодощами.

Як свідчать респонденти⁴, а також музейні документи, котильйони, виготовлені повністю з бісеру, використовували ще і як чоловічі краватки або підвіски до чоловічих кишенькових годинників – такий ужиток вони діставали, виконавши свою первісну

ролю. Та від середини ХХ ст. поширилися вироби з бісеру, які, наслідуючи форму котильйона, мають уже суто сувенірне призначення – підвіски до чоловічих кишенькових годинників тощо.

Відмін котильйонів багато. Під різними назвами (*котильйон, кутальйон, вісьорик, висьорок*), а також і безіменно цей тип прикрас побутовував на Західному Поділлі, Опіллі, Гуцульщині й Буковині⁵.

На жаль, котильйони й деякі світлини з їхніми зображеннями на військових одностроях, які вдалося виявити нам, не були відомі сучасним дослідникам. З великою ймовірністю їх можна трактувати як відзнаки-обереги – власноручні роботи наречених, дружин чи матерів, подаровані воїнам українських формувань періоду національно-визвольної боротьби 1914–1950-х рр.

Перший виявлений у складі приватної збірки котильйон належав воякові дивізії „Галичина”, який йому виготовила наречена як оберег напередодні виїзду на фронт (*ил. 1*). Прізвище власника не встановлено, походить котильйон з Бродівського

району Львівської області, розмір – 140 × 45 мм.

Ще один котильйон зберігала вдова воїна УПА зі Сколівського району на Львівщині (*ил. 2*). Його власноручно виготовила дружина

вояка як оберіг від ворожої кулі, розмір – 145 × 50 мм.

До цієї самої приватної збірки належать ще котильйони: з ініціалами „Х.Ж.” і написом „УНР”, розміром 146 × 56 мм (*іл. на с. 4 обкл.*) і з ініціалами „В.І.”, розміром 140 × 59 мм (*іл. 3*). Походження їх не встановлено.

Три котильйони зберігаються в Музеї народознавства Національної академії наук України у Львові. На двох з них є напис „Тячів”, на третьому – орнамент (*іл. 4, 5, 6*), розміри всіх однакові – 110 × 45 мм.

Серед світлин передусім привертає увагу унікальне фото з Бродівського краєзнавчого музею невідомого вояка Легіону Україн-

ських січових стрільців (*іл. 7*)⁶. На його однострої бачимо котильйона (можливо, з ланцюжком до кишенькового годинника) і ще ціле гроно всіляких відзнак. На традиційному головному уборі січових стрільців – шапці-мазепинці (проекту Дмитра Катамая) – кокарда з написом „У.С.С. 1914”, автором якої був хорунжий УСС Юліан Буцманок. Крім того, на мазепинці зліва – кілька пам’ятних австро-угорських відзнак за участь у боях Першої світової війни. На мундирі – австрійський пам’ятний знак за поранення (про це свідчить, мабуть, і шрам на обличчі). На лівій руці вояка – два військові перстені. Ймовірно, один з них з написом „Війна 1914–

1916" і галицьким левом, офіційно виданий Українською боевою управою (іл. 8), а другий – саморобний (іл. 9). На руці – кишеньковий годинник, перетворений на наручний за допомогою саморобного футляра.

На одній з двох світлин, зроблених у Надвірнянському районі Станіславської області влітку 1949 р. (іл. 10), – юний повстанець Славко Пилипчук, псевдо „Чиж” (у нього котильйон на поясі, ймовірно, з кишеньковим годинником), на другій світлинці (іл. 11) – вояки УПА – Антон Жолобчук, псевдо „Галайда” (з котильйоном) і Микола Настасюк (?), псевдо „Ромко”⁷. На цій же світлинці видно саморобну пряжку з тризубом і повстанські кокарди на трофейних пілотках. Як і котильйон, ці та інші елементи одностроїв українських вояків доби національно-визвольних змагань 1914–1950-х рр. потребують пильної уваги дослідників і колекціонерів.

ПРИМІТКИ

- 1 Див.: Федорук О. Типологія українських народних прикрас // Народознавчі зошити. – 2003. – Ч. 5–6.
- 2 Там само. – С. 713.
- 3 Там само. – С. 714.
- 4 Іван Герман (1918 р.н, мешканець с. Комана Городецького р-ну на Львівщині) й Марко Мандюк (1935 р.н., уродженець с. Терезів Буського р-ну Львівщини).
- 5 Федорук О. Знач. праця. – С. 717.
- 6 Опублікована в наборі листівок „Збірник історичних фотографій «Українські січові стрільці»” (Львів, 2003).
- 7 Обидві фотографії опубліковані у вид.: Армія безсмертних: Повстанські світлини. – Львів, 2002. – С. 77, 80.

ПРО АВТОРІВ

Карпенко В., доктор історичних наук, професор Національної академії оборони України

Ковальчук М., кандидат історичних наук
Ленченко В., науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України

Луговський О., кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту архівознавства Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського

Мартин О., кандидат економічних наук, доцент Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Пахолок С., колекціонер, краєзнавець
Скрябін О., заступник начальника ЦМЗСУ, майор

Срібняк І., доктор історичних наук, професор Київського національного лінгвістичного університету

Тоїчкін Д., кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України НАН України

На 1-й стор. обкладинки:

Герб Центрального музею Збройних Сил України. Розробники Л. Матли, В. Карпов. 2005 р.

На 2-й стор.: Є. Петрушевич у штабі 2-го Галицького корпусу в Бердичеві. Жовтень 1919 р.; Санітарний потяг 1-го Галицького корпусу. Калинівка, 17 жовтня 1919 р.

На 4-й стор. обкладинки: Котильйон. Приватна збірка

Літературна редакція **Олександра Рибалка**
Коректа **Антоніни Жихорської**
Макет, верстка **Василя Жихорського**

За вірогідність поданої інформації відповідає автор.

У разі передруку посилання на „Військово-історичний альманах” обов'язкове.

Видання зареєстроване
Держінформполітики України 28.04.2000 р.
Свідоцтво: серія КВ, № 4170

Поштова адреса редакції:

01001, Київ – 1, а/с 91

Тел. (044) 294-64-77, 294-62-12

Факс (044) 294-64-76

E-mail: milmuz@carrier.kiev.ua

web site: milmuz.com.ua